

УКРАЇНА В УМОВАХ ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 рр. РУХ ОПОРУ

УДК 94 (477) “1941/1945”

Н.М. Бокій, О.А. Житков, І.А. Козир
Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка

НАСЕЛЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ 1941–1943 рр. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КІРОВОГРАДЩИНИ)

© Бокій Н.М., Житков О.А., Козир І.А., 2005

Зроблено спробу на основі документів Державного історичного архіву Кіровоградської області окреслити особливості діяльності окупаційної адміністрації, відобразити найбільш яскраві сторінки боротьби із окупаційним режимом в центрально-українському регіоні у 1941–1943 рр.

The article deals with the peculiarities of the occupation authority activity in Ukraine, in 1941–1943. The struggle with the occupation regime in the stated above territory is also viewed.

Грунтовне вивчення проблематики Другої світової війни потребує неупередженого аналізу теоретичних надбань, нагромадженого дослідницького матеріалу. Сьогодні історики констатують наявність низки вузлових проблем, без розв'язання яких неможливі якісні зрушення у сучасній вітчизняній історіографії Другої світової війни. До них, зокрема, належить історія формування та діяльності місцевих органів окупаційної влади та регіональні аспекти діяльності національно-патріотичних сил на Правобережжі України у 1941–1944 рр. [1, с. 10].

У цій роботі зроблено спробу на основі документів Державного історичного архіву Кіровоградської області окреслити особливості діяльності окупаційної адміністрації, відобразити найбільш яскраві сторінки боротьби із окупаційним режимом в центрально-українському регіоні у 1941–1943 рр.

Загальновідомо, що з моменту окупації України німецьке керівництво приділяло значну увагу продовольчому забезпеченню вермахту. У “Директивах з керівництва економікою окупованих східних областей” встановлювалася така черговість розподілу продовольства: 1) для діючої армії; 2) для військ, що перебували на окупованій території; 3) для військ, які дислокувалися у Німеччині; 4) для німецького цивільного населення та в останню чергу для населення окупованих територій [2, с. 432–433]. Таємна інструкція керівництва збройними силами, адресована всім командирам рот, рекомендувала формувати у кожного німецького офіцера та солдата відчуття “особистої матеріальної зацікавленості у війні” [2, с. 410].

З просуванням лінії фронту на схід, організацією адміністративної влади на місцях у політиці окупантів акценти почали зміщуватися у бік планомірного визискування продукції на користь рейху. Для цього на селі відновлюються колективні господарства, поновлюється жорстка фіскальна система довоєнного часу та започатковуються нові види податків. Для українського селянства, що пережило сталінський терор голодом у 1932–1933 рр., соціальна політика нової влади означала втрату ілюзій щодо гуманності “нового порядку” та породжувала прихований спротив окупації. Разом з тим згідно з офіційною лінією нацистського керівництва на завойованих територіях створювалися місцеві органи управління з лояльно налаштованих до окупантів верств населення. У Центральній Україні вони виникли наприкінці літа 1941 року. Найближчою до українського селянства ланкою окупаційної влади стають сільські управи на чолі із старостами. Сільська управа

підпорядковувалася районній управі з відповідними структурними підрозділами, які здійснювали керівництво господарчими, земельними, фінансовими справами. Склад управлінського апарату сільської управи був малочисельним. Зокрема, у відомості оплати праці службовцям Дмитрівської сільської управи за вересень 1941 р. згадуються посади сільського старости (в документі – “старшини”), його заступника, перекладача, секретаря та прибиральниці. Заробітна плата старости становила у середньому 500, заступника – 400, перекладача – 320, секретаря – 300, прибиральниці – 180 карбованців [3, с. 4].

З вересня 1941 р. діяльність районних та сільських управ зосереджується на налагодженні регулярного продовольчого забезпечення німецької армії. Нова влада намагалася не допустити втрати врожаю, що залишався на колгоспних ланах після відходу Червоної армії. Так, у приписі керівництва Знам'янської районної управи старостам Цибулівської та Єградківської сільських управ вимагалася протягом короткого часу завершити збирання врожаю зернових та круп'яних культур, розпочати масове збирання цукрового буряка в усіх громадських господарствах. Організація названих робіт покладалася на керівників машинно-тракторних станцій. Слід зазначити, що керівники МТС фактично самоусунулися від справи та займалися переважно власним господарством. За свідченням архівних документів, грошові стягнення для посадових осіб за допущені недоліки в організації праці сягали 100–150 карбованців з кожного. Не брали участі в громадських роботах колишні колгоспники. [3, с. 1–3]. Мабуть такий стан речей можна пояснити відсутністю чіткого контролю з боку окупаційної адміністрації та загальною невизначеністю тогочасної обстановки. Ця думка підтверджується низьким розміром штрафів, накладених на відповідальних працівників.

З часом усе більша увага починає приділятися владою заготівлі м'яса та шкіри великої рогатої худоби і свиней. В інструктивних документах старостам сільуправ роз'яснювалося, що виконання плану задачі продукції тваринництва є обов'язковим як для колективних, так і для індивідуальних селянських господарств. Увага загострювалася на тому, що тварини вагою понад 150 кілограмів обов'язково мають вноситися до плану продовольчих реквізицій [3, с. 4, 12]. З 1 грудня 1941 р. згідно з розпорядженням німецького військового командування у Кіровоградському окрузі почав формуватися подвірний план задачі продукції. Зокрема, старостам сільських управ доводилася схема централізованої заготівлі та механізми контролю за виконанням планів реквізицій на селі. Так, староста вже згадуваної Цибулівської сільської управи отримав завдання районної влади організувати через кооперацію подвірне постачання до кооперативних заготівельних організацій на утримання німецької армії по одній голові живої птиці та 15 шт. яєць щомісячно [3, с. 14]. У той самий час селянам без дозволу заборонялося забивати домашніх тварин та птицю для поповнення свого власного харчового раціону [4, с. 2]. Почав також налагоджуватися контроль за виконанням продовольчої розкладки. Зокрема, старості с. Веселого, що підпорядковувалося Олександрійській районній земельній управі, приписувалося кожні десять днів інформувати владу про виконання плану задачі селянами молока до заготівельного пункту. До управи мали подаватися поіменні списки селян-боржників. Документи містять перелік сотень прізвищ колгоспників, які були покарані за невиконання заготівельних поставок сільгосппродукції [5, с. 52, 55]. Варто зауважити, що розміри заготівлі продукції постійно зростали. За свідченням колишнього голови Новопраської райземуправи, які він дав слідчим органам МДБ у 1952 р., лише з цього району за роки окупації було вивезено 100 тис. центнерів збіжжя, 1500 голів великої рогатої худоби, 500 тис. голів свиней, 150 тис. літрів молока та десятки тисяч тонн овочів [6, с. 75].

Із 1942 р. на селі налагоджується система грошового оподаткування населення. Вона змушувала селянина в умовах контролю постійно вишукувати засоби до налагодження економічних стосунків з окупаційною владою. Досить навести лише перелік найголовніших податків: сільсько-господарсько-грошовий, базарний, страхування будівель та майна громадян (з березня 1942 р), одноразовий подушний податок, податок на утримання собак та ін. Разом з тим треба звернути увагу на той факт, що за рішенням сільської управи на 50 % знижувалися податки для вдів з дітьми, від 50 до 100 % – для громадян похилого віку (залежно від стану здоров'я) та на 100 % – для непрацездатного населення. Від одноразового подушного податку у сумі 100 карбованців на одну

особу звільнялися діти до 16 років, робітники, працівники радгоспів та їх сім'ї, а також всі громадяни, які сплачували податок з прибутку [4, с. 9, 12].

У липні 1942 р. окупаційна влада розпочала обмін радянських грошових знаків на нові, так звані окупаційні карбованці в еквіваленті один до десяти. За відсутності інформації про грошову масу, що перебувала на руках у населення і труднощі з наявністю дрібної монети, оголошувалося, що обмін Центральний емісійний банк України проводитиме поступово. Насамперед обмінювалися дрібні банкноти номіналом у 3, 5 та 10 карбованців. Реформа повинна була зменшити тиск грошової маси на фінансову систему, усунути обіг радянських грошових знаків. Проте з багатьох причин селяни не довіряли пропагандистським заявам німецької влади про санаційний характер реформи. Зокрема, безліч побоювань та запитань викликали обмеженість у часі обмінної операції та неможливість отримання банківського депозиту. Впадає у вічі потужний пропагандистський супровід реформи, її спрямованість на дискредитацію соціальної політики більшовицької влади.

Поряд з цим нова влада була безпощадною до тих, хто чинив їй опір. У Кіровограді, Олександрії, Павлиші, Адабаші, Терновій Балці окупанти створили табори для військовополонених. 29 серпня 1941 р. німецька польова комендатура видала розпорядження про облік та арешт осіб, які підозрювалися у саботажі. З метою запобігання диверсіям на залізниці у Єлисаветградківському районі фашисти взяли декількох заложників. Восени 1942 р. за псування комбайнів і знищення паливно-мастильних матеріалів було розстріляно 3-х осіб у Олександрійському районі. Мали місце випадки масових екзекуцій щодо селян, які відмовлялися постачати німецьким військам сільсько-господарську продукцію [7, с. 10–11].

Боротьбу проти окупантів розгорнули партизани, підпільники, які діяли на території Кам'янського, Знам'янського і Єлисаветградківського районів Кіровоградської області.

Одночасно дослідники зазначають, що “з перших днів окупації Радянської України німецькими військами на Україну почали прибувати великі групи українських націоналістів” [8, с. 143]. Похідні групи ОУН вирушили на східноукраїнські землі у червні 1941 р. безпосередньо за фронтом [9, с. 835]. На жаль, в опрацьованих джерелах не вдалося знайти інформацію про те, чи існували інструкції для Похідних груп стосовно конкретних завдань, методів роботи на Правобережжі. Загальною ж метою Похідних груп було “створення і використання всіх можливостей для розбудови української державності” та “посилення національного елемента, послабленого довголітнім більшовицьким режимом” [8, с. 144]. Першим кроком до розв'язання цих завдань мало стати створення української адміністрації на місцях, налагодження господарського життя, активна пропаганда і залучення місцевого населення до націоналістичних організацій [10, с. 968–971]. Уявлялося, що ці плани мають бути здійснені, якщо не за сприяння німецьких властей, то хоча б за лояльного їх ставлення. Але після 30 червня 1941 р. (проголошення української державності у м. Львові) ситуація змінилася. Під впливом нових обставин мусила змінитися і тактика ОУН.

Отже, діяльність бандерівців та мельниківців на східноукраїнських землях хронологічно можна розділити на два періоди: підготовка кадрів і створення мережі підпільних організацій (липень–грудень 1941 р.) та підготовка і здійснення антифашистських акцій (зима 1941 р. – 1943 р.).

Рухаючись за фронтом, Похідні групи напрямку “Південь” з'являються на Кіровоградщині і розсосереджуються по території області в міру просування фронту на схід, до Дніпра. Документально і дослідженнями засвідчено, що протягом 1941–1942 рр. вся область була охоплена мережею сільських, міських і районних осередків, підпільних ланок, “кущів” і окремих невеликих груп, що об'єднували близько 2 тис. членів ОУН. Активними були оунівські організації в Кіровограді, Бобринці, Малій Висці, Голованівську, але найбільшими і найміцнішими були осередки в Олександрії, Новій Празі, Новоукраїнці [11, с. 93]. Об'єктом цього дослідження було обрано два райони Кіровоградської області за адміністративним поділом 1941 р.: Олександрійський і Новопраський. До їх складу входили населені пункти сучасних Олександрійського і Знам'янського районів Кіровоградщини. Дані – наближені, адже жоден з названих районів не вивчався систематично, а архівний матеріал з проблеми – неосяжний, невичерпний і водночас надзвичайно трудомісткий. Це здебільшого протоколи допитів оунівців, заарештованих НКВС і МДБ, інформацію з яких треба вміти виділити, вловити, відчутти. Цілком зрозуміло, люди на допитах прагнули

врятувати своє життя. Як відбувалося “спілкування” заарештованих із слідчими, можна лише уявити. Повстанці, які з вірою і свідомо йшли на небезпеку, на допитах називали десятки прізвиськ своїх однодумців. В результаті шалений шквал арештів котився щойно звільненою від фашистів Україною. В документах можна зустріти подібні рядки: ”На попередньому слідстві я був змушений багато в чому себе обмовити. Слідчий бив мене... 15 січня 1946 р. він мене чотири рази викликав на допит і в своєму кабінеті бив мене кулаком у висок...” (заарештований – Г. Бугрій, 26 років) [12, с. 203].

Віковий діапазон повстанців: від 17 до 60 років. В основному – чоловіки. За соціальним статусом – більшість селяни і інтелігенція (вчителі, агрономи, лікарі, службовці). Незначну кількість становили робітники (брикетної фабрики, цукрового заводу, млина). Значна частина учасників (або їх батьки чи близькі родичі) зазнали свого часу сталінських репресій за “шкідництво в сільському господарстві”, за “націоналізм”, невизнання авторитету радянських можновладців.

Отже, перший період діяльності ОУН на східноукраїнських землях – “підготовчий”, період становлення місцевих осередків, час, коли підбиралися кадри, нарощувалася мережа, виконувалися інші завдання. Найбільш поширеними формами роботи цього періоду були: створення і налагодження діяльності “Просвіт”, організація роботи театрів і художніх гуртків, видання газет, відновлення роботи навчальних закладів (загальноосвітніх, частково фахових).

Особливі сподівання покладалися саме на “Просвіти”. Вони створювалися не лише в обласних чи районних центрах, а й по селах. В листопаді 1941 р. в обласній газеті “Український голос” був опублікований проект Статуту “Українського культурно-освітнього товариства “Просвіта” [13, с. 26]. В усіх трьох, охоплених даним оглядом населених пунктах (Олександрія, Нова Прага, Червона Кам’янка) діяли “Просвіти” [14, с. 148, 214 – 215, 150 – 152]. Під час урочистого відкриття Червонокам’янської “Просвіти” керівник організації Б. Федченко серед найголовніших завдань назвав: 1) читання лекцій про створення Української самостійної держави; 2) пропаганда української культури, розучування національних пісень і українського гімну “Ще не вмерла Україна”; 3) залучення до організації національно свідомої молоді; 4) організація доступними засобами боротьби з більшовиками [15, с. 150].

Участь у діяльності “Просвіт” була найважчим звинуваченням щодо заарештованих оунівців. Т.А. Цимбаліста органи МДБ звинувачували, зокрема в тому, що він був членом “Просвіти”, “...яка вела скажену агітацію проти радянської влади” [16, с. 88].

Ще одним напрямком активної діяльності членів націоналістичних осередків був театр, який разом з “Просвітою” мав “керувати культурно-масовою роботою серед населення, нести масам справжню українську культуру” [17, с. 101]. Театри чи художні гуртки почали створюватися внаслідок цілком об’єктивних обставин, зокрема, з закриттям шкіл німецькими окупаційними властями, коли “всі вчителі пішли працювати в театр” [17, с. 101]. Це був чи не найпряміший спосіб масової агітації і поширення національної ідеї, а також легальна можливість спілкування. Німці лояльно (в усякому разі спочатку) ставилися до діяльності театрів і відвідували їх. “Театр працював як для цивільного населення, так і для німецьких солдат і офіцерів; давалися концерти, на яких оркестр і хор виконували пісні “націоналістичного” змісту, а також гімн “Ще не вмерла Україна” [18, с. 54].

Перелік театральних вистав у “націоналістичному дусі” був досить значним. Це п’єси українських класиків, а також сучасні, заборонені радянською владою: “Дай серцю волю, заведе в неволю”, “Назар Стодоля”, “Сватання на Гончарівці”, “Наталка-Полтавка” та інші, а також “Мина Мазайло” М. Куліша [18, с. 54].

Створені театри здійснювали гастрольні поїздки в навколишні села чи містечка; під час поїздок намагалися проводити агітаційно-пропагандистську роботу, яка радянськими слідчими органами була кваліфікована як “буржуазно-націоналістична, антирадянська, контрреволюційна” [19, с. 208, 228; с. 18, 93, 135, 135].

Найменш дослідженим напрямком діяльності ОУН на Кіровоградщині є преса. В джерелах містяться відомості вкрай обмежені, уривчасті та й здобуті від заарештованих редакторів газет чи кореспондентів на допитах. Самі газети майже не збереглися. Місцеві журналісти інколи просто не встигали налагодити роботу, як потрапляли до рук німецьких каральних органів. Є короткі згадки про працівника газети “Олександрійський бюлетень” Анатолія Кружича, який “...писав націона-

лістичні статті і мав безпосередній зв'язок з Ференцем” (керівник Олександрійської районної організації ОУН) [20, с. 142]. В Кіровограді в період окупації виходила обласна газета “Український голос” (згодом – “Кіровоградські вісті”), засновниками якої були Василь Пасечняк (Пасічник ?) і Костянтин Городецький. В середині серпня 1941 р. вони прибули в Кіровоград у складі Похідної групи. Але вже у вересні були заарештовані [21, с. 14]. Редактором газети став викладач Кіровоградського педінституту І.С. Мозговий, який в грудні 1945 р. був заарештований органами радянської влади. На слідстві він показав: “В період окупації я був переконаним українським націоналістом... Як редактор, сприяв опублікуванню в газеті статей націоналістичного характеру, головний зміст яких зводився до того, що Україна в системі СРСР була закабалена, як вона була закабалена і до революції царською Росією... Під моїм керівництвом газета пропагувала ідеї ОУН про створення самостійної України, тобто відторгнення її від Радянського Союзу і публікувала статті антирадянського змісту” [21, с. 16–19].

Аналіз опрацьованих матеріалів змушує звернути увагу і на таку проблему, як стосунки між членами обох напрямків ОУН. І в Центральному Проводі, і на місцях вони склалися не просто і, безумовно, на шкоду справі. Проблема надто важлива, щоб обійти її. На жаль, обсяг публікації дає змогу зупинитися лише на найважливіших аспектах взаємовідносин двох течій ОУН на місцевому рівні. Насамперед потрібно зазначити, що неузгодженість поглядів у цьому питанні між обома напрямками ОУН дезорієнтувала учасників руху і завдавала безумовної шкоди. Прикладів у джерелах – безліч. Можна навести таке міркування 18-річного члена Червонокам'янської організації Григорія Кравченка: “Чому в перші дні окупації німці говорили, що Україна звільнена, а тепер кажуть, що завойована?...” [22, с. 98]. Подібні настрої, сумніви, побоювання проходять через усі розглянуті справи. Вагання керівників руху послаблювали організацію. Чіткого уявлення щодо стратегії і тактики будівництва Української держави на місцях не було.

До складних проблем належать також питання збройної боротьби ОУН. Саме вони становлять зміст другого періоду діяльності підпільних організацій. Слід зазначити, що збройна боротьба ОУН рано постала на Західній Україні. На Сході України вона визрівала поступово значною мірою залежно від ситуації на фронті. Одним з актуальних аспектів було придбання зброї. Її не було. Не можна назвати зброєю наявність в окремих учасників руху гвинтівки, якоїсь кількості патронів, навіть кулемета [22, с. 76, 95]. Розрахунки на те, що в поліції є “свої люди”, а отже, є і зброя, не витримують критики. Спроба одного з слідчих довести наявність у Червоній Кам'янці “націоналістичної групи, яка мала зброю”, виявилася марною. Однак відповідь на питання про збройну боротьбу ОУН на східноукраїнських землях – у сотнях ще не піднятих архівних справ.

Наскільки примарними були уявлення про можливості розгортання збройної боротьби, свідчать міркування заарештованих оунівців. Приблизний план дій бачився так: “За сигналом згори підняти повстання, вигнати німців, захопити владу і встановити самостійну Україну при підтримці західних областей, де, як відомо, існувала озброєна армія українських націоналістів – УПА” [22, с. 51].

Сумною, часто трагічною, але в тих умовах закономірною була доля людей, захоплених хвилею патріотичного прагнення повернути втрачену державність. Як відомо, сподівання на підтримку німців не виправдалися. Вже восени–взимку 1941 р. відбулися арешти, але найбільш значними, майже суцільними вони стали наприкінці 1942 – влітку 1943 рр.

В усіх трьох організаціях (Олександрія, Нова Прага, Червона Кам'янка) пройшли арешти, які завершувалися, як правило, відправкою заарештованих до тюрми СД в Кіровоград. А далі всі вони фактично пройшли через концтабір “Тернова Балка” за 50 км на південь від м. Кіровограда. Значна частина в'язнів табору при наступі Червоної армії восени–взимку 1943 р. була терміново евакуйована до Німеччини. Спочатку в'язні потрапляли до Бухенвальда, а далі доля розкидала кого куди: Равенсбрюк, Заксенхаузен, Дора, Мальків та ін.

Сказати, яка частина в'язнів дочекалася звільнення, – неможливо. Але ті, хто залишився живим, фактично всі були заарештовані після повернення радянськими каральними органами. Арешти відбувалися вже від початку січня 1944 р. Пройшовши через застінки КДБ, майже всі в'язні опинилися в гулагівських таборах.

Але доля багатьох з них все ж була особливою. Не можна байдуже гортати сторінки справи 17-річного Григорія Кравченка з Червоної Кам'янки. В час окупації навесні 1942 р. він був схоплений в облаві до відправки в Німеччину. По дорозі втік. Повернувшись в рідне село, був залучений до організації, “щоб вести боротьбу з німцями, а потім з більшовиками за самостійну Україну” [22, с. 97–98]. В жовтні 1943 р., коли Червона Кам'янка була звільнена від окупантів, був мобілізований до війська. Сержантом, командиром кулеметного розрахунку воював до квітня 1945 р., коли був тяжко поранений у бою з подальшою ампутацією ноги. Мав урядову нагороду – медаль “За відвагу”. Повернувшись з госпіталю додому, у вересні 1945 р. був заарештований органами держбезпеки. В такому стані, скалічений юнак був засуджений до п'яти років виправно-трудова таборів [22, с. 208].

Не на багато старшим був і сам керівник Червонокам'янської організації Борис Федченко (1922 року народження), залучений до організації керівником Олександрійської ОУН бандерівського напрямку Ярославом Ференцем. Як вже згадувалося, заарештовані німцями, вони після Кіровоградської тюрми СД потрапили в Тернову Балку. Звільнилися. Після війни в 1945 р. Б. Федченко був засуджений до 10 років виправних таборів, потім спецпоселення і, за іронією долі, – робота на копальні “Більшовик”. Там і помер у віці 47 років [22, с. 238–241].

Та найважчою була доля самого Ярослава Ференца. Він був заарештований на Львівському вокзалі залізничною службою у червні 1945 р. На суді свідчив: “Я виховувався не при радянській владі, а в панській Польщі, де українцям жилося погано, де вони пригнічувалися. Це спонукало мене ще в 1938 р. вступити в ОУН... Коли прибув на окуповану територію України, я людям нічого поганого не робив. Будучи секретарем міської управи в м. Олександрії, чим міг допомагав населенню... Німцям я не допомагав. Я був ними покараний. Все це прошу врахувати при визначенні мені міри покарання” [23, с. 169–170]. Але його сподівання були марними. Засудили до вищої міри покарання “без конфіскації майна через відсутність такого у засудженого” [23, с. 172]. Два місяці провів у камері смертників. В грудні 1945 р. розстріл Я. Ференцу було замінено на 10 років виправних таборів і 5 років позбавлення громадянських прав [23, с. 181–185].

З новопразьких учасників руху помітними постатями були П.Ф. Заруба і керівник районної організації Т.А. Цимбаліст. П. Заруба весною 1942 р. брав участь у роздрукуванні “мельниківської” програми ОУН, яку згодом, у 1943 р. при наступі Червоної армії за дорученням Т. Цимбаліста закопав у себе в дворі. Але програма була знайдена під час його арешту органами МДБ в 1944 р. Збереглася в карній справі як важливий речовий доказ. За націоналістичну діяльність П.Ф. Заруба отримав 10 років виправно-трудова таборів [24, с. 144–149, 155]. Т.А. Цимбаліст, безумовно, був найвизначнішим діячем Новопразької організації. Розслідування його справи становило два солідних томи матеріалів, куди увійшли опитування численних свідків. За змістом і обсягом інкримінованих йому звинувачень мав бути покараний “вищою мірою”. Враховуючи те, що Цимбаліст мав необхідні зв'язки серед оунівського підпілля, з “оперативних міркувань” було вирішено “Цимбаліста Терентія Андрійовича з-під варті звільнити і справу припинити” [25, с. 208]. Подальша його доля залишається невідомою.

Отже, навіть неповний огляд документів дає змогу визначити головні аспекти соціальної політики окупаційної влади, реакцію місцевого населення та політичних сил на дії окупаційної адміністрації в центрально-українському регіоні. Не претендуючи на остаточність висновків, зазначимо, що соціальна політика окупантів спонукала українців як до співпраці з ними на рівні участі у роботі низових органів управління, так і до опору у лавах радянського підпілля та партизанських загонів, боротьби у заліллі ОУН.

1. Див.: Лисенко О.Є. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної спадщини // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. 2. Нюрнберзький процес над головними німецькими військовими злочинцями: Сб. матеріалів: В 7 т. Т. 3. – М., 1965. 3. Державний архів Кіровоградської області, ф. 2697, оп. 1, спр. 1. (Далі ДАКО авт.). 4. ДАКО, ф. 2639, оп. 1, спр. 1. 5. ДАКО, ф. П – 2696, оп. 1, спр. 5. 6. ДАКО, ф. П-8435, оп. 1, спр. 5. 7. Шевченко С.І. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни. На допомогу вчителю. –

Кіровоград, 2004. 8. Стахів Є. ОУН у боротьбі з німецькими нацистами на Наддніпрянщині: Матеріали до позицій визвольної боротьби українського народу 1941–1953 р. – Мюнхен, 1993. – С. 143–151. 9. Сергійчук В. Похідні групи ОУН як прояв національного генія нашого народу // *Визвольний шлях*. – 1996. – № 7. – С. 835. 10. Сергійчук В. Діяльність підпілля ОУН... // *Визвольний шлях*. – 1995. – № 8. – С. 965–968. 11. Сергійчук В. ОУН–УПА в роки війни: Нові документи і матеріали. – К., 1996. 12. ДАКО, ф. П–5907, спр. 12715. 13. ДАКО, ф. П–5907, спр. 13820. 14. ДАКО, ф. П–5907, спр. 13855, спр. 8435, спр. 12715. 15. ДАКО, ф. П–5907, спр. 12715. 16. ДАКО, ф. П–5907, спр. 3435. 17. ДАКО, ф. П–5907, спр. 12715. 18. ДАКО, ф. П–5907, спр. 13855. 19. ДАКО, ф. П–5907, спр. 14037, спр. 8435, спр. 13820, спр. 13855. 20. ДАКО, ф. П–5907, спр. 13855. 21. ДАКО, ф. П–5907, спр. 13820. 22. ДАКО, ф. П–5907, спр. 12715. 23. ДАКО, ф. П–5907, спр. 13855. 24. ДАКО, ф. П–5907, спр. 8435.

УДК 947.48:323.1(477)

О.Й. Дем'янюк

Луцький інститут розвитку людини
університету “Україна”

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІСЬКОЇ СІЧІ УПА НА ВОЛИНІ

© Дем'янюк О.Й., 2005

Досліджується проблема становлення українського національного військового Руху Опору на волинських землях під час Другої світової війни. Аналізується формування Поліської Січі УПА отамана Т. Бульби-Боровця як боєздатної одиниці у боротьбі за суверенну Українську державу.

The problem of Ukrainian national military rebel movement in Volyn region during the World War II is considered. The formation of Polisska Sich of Ukrainian Rebel Army under the leadership of Bulba-Borovets as an active force in the struggle for the Sovereignty of Ukrainian nation.

У рік шістдесятиліття закінчення Другої світової війни у черговий раз постає питання про переоцінку подій минулого. Проте це не є даниною моді чи зміною національно-державницьких пріоритетів сучасної Української держави. Відкриття нових фактів, зумовлене розсекреченням архівних матеріалів, аналіз розвідок зарубіжних дослідників спонукає до об'єктивнішого висвітлення подій середини минулого століття, які визначили державоустрій Європи у повоєнні роки, поділили її на соціалістичний та капіталістичний табори.

Незважаючи на появу нових матеріалів, які дають змогу неупереджено відтворити діяльність та роль нелегальних національних військових формувань під час Другої світової війни, і понині залишається багато білих плям у взаємовідносинах ворогуючих тоді сторін. Зокрема, незважаючи на п'ятнадцятиліття від часу проголошення незалежності України, Українська Повстанська Армія, яка від першого дня свого створення боролася за суверенну національну Українську державу, понині не визнана воюючою стороною тієї війни, а її бійці – учасниками та ветеранами Другої світової війни.

Проблема діяльності українських національних збройних формувань у 1941–1952 рр. не є новою. До її дослідження долучилися як зарубіжні автори: Л. Шанковський, О. Шуляк, П. Мірчук, П. Зелений, В. Косик, В. Верига, так і українські вчені – Б. Якимович, В. Гриневич, І. Муковський, О. Лисенко, І. Гаврилів, А. Ліпкан та інші. У їх працях досліджувалися в основному структура, діяльність, бойовий шлях Української Повстанської Армії, яка перебувала під керуванням ОУН С. Бандери, створення та участь у військових операціях Другої світової війни українських батальйонів “Роланд” та “Нахтігаль”.